

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

ЛАХМАНЮК АНТОНІНА МИКОЛАЇВНА

УДК821.161.2.-3.09 Коцюбинський

**КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ
МАЛОЇ ПРОЗИ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

10.01.01 – українська література

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата філологічних наук

Тернопіль – 2020

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі теорії і методики української та світової літератури Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
Папуша Ігор Володимирович,
літературознавець.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Мацевко-Бекерська Лідія Василівна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри світової літератури;

кандидат філологічних наук, доцент
Сірук Вікторія Григорівна,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки,
доцент кафедри української літератури.

Захист відбудеться 27 жовтня 2020 р. об 11.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 58.053.02 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Із дисертацією можна ознайомитися на сайті <http://tnpu.edu.ua> та в бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розіслано 26 вересня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. В. Бородица

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. З 1980-х років наратологічні дослідження набули особливої популярності як у світовій, так і в українській літературознавчій науці. Їх теоретичною базою стала аналітична філософія, що, ототожнивши реальність і текст, трактувала особливості взаємин людини зі світом через участь суб'єкта у цих відношеннях за допомогою мовлення, яке розкриває інтенції його дій. Наратив надає індивідуальним та суспільним практикам форму і зміст, упорядковує досвід темпорально та логічно, допомагає людині визначити власну ідентичність.

Сьогодні в літературознавчій наратології спостерігаємо розмаїття підходів, шкіл, напрямків, з-поміж яких чітко вирізняємо чотири традиції, причому кожна – зі своєю методологією. Німецька наратологічна традиція бере початок від К. Фрідеман. Найвидатнішим її представником став Ф. Штанцель – автор теорії наративу, умовно названої комбінаторною, із західноєвропейським романом XIX століття як основним об'єктом дослідження. Російська традиція, започаткована В. Проппом, розвинулася у французькій (Р. Барт, А. Греймас, К. Бремон) та італійській (У. Еко) наратології 1970-х років. Її умовно номінуємо морфологічною, оскільки основним об'єктом аналізу в ній є казка. Французька традиція – лінгвістична – ґрунтується на комунікативній моделі Р. Якобсона та лінгвістичних уявленнях Ф. де Сосюра. Сьогодні вона є домінуючою і представлена іменами Ц. Тодорова, Ж. Женетта, М. Баль, Дж. Принса та ін. Наступна, хоч і не залишила завершеної наратологічної системи, проте виробила важливі методологічні принципи для дослідження явища наративності. Йдеться про традицію функціоналістської наратології у М. Бахтіна, Л. Віготського і російських формалістів (В. Шкловський), продовженої у дослідженнях Празького лінгвістичного кола (передусім Я. Мукаржовського), Тартусько-Московської школи (Ю. Лотман) та пострадянського російського літературознавства (В. Тюпа, І. Силантьєв).

Стрімкий розвиток літературознавчої наратології засвідчив, що наратив є способом раціоналізації тексту у процесі сприймання, набувши інтердисциплінарного характеру, тому аналіз творчої індивідуальності українських письменників крізь таку призму є вельми актуальним. Так, аналізуючи творчість Михайла Коцюбинського, літературознавці (В. Агеєва, М. Грицюта, Н. Калениченко, П. Колесник, М. Костенко, Е. Крюба, Ю. Кузнецов, Й. Куп'янський, Г. Логвин, О. Черненко) звертають увагу на тематику, проблематику, головні мотиви, ідейно-художній контекст та індивідуальний стиль письменника, залишаючи поза увагою наратологічні аспекти його прозового спадку. Наукові праці О. Ковальчука, Л. Мацевко-Бекерської, Я. Поліщука, Г. Сохань, Ю. Тимченко, К. Хаддад, У. Ханас та ін. засвідчують, що проблема дослідження естетики у творчості Михайла Коцюбинського ще недостатньо розкрита саме в цьому ракурсі. Відтак наша дисертація – спроба реінтерпретації малої прози Михайла Коцюбинського з позиції сучасного літературознавчого підходу – когнітивної наратології. Цим і зумовлена **актуальність дослідження**.

Проза Михайла Коцюбинського представлена, крім традиційних літературних форм (повість, оповідання, новела, казка), новими на той час жанрами (етюд, акварель, образок, нарис, шкiц), котрі і сьогодні не втратили естетичної значущості. Оригінальність художнього задуму свiдчить про талант автора як художника, насамперед у сфері живопису. Його реципієнт – людина з тонким естетичним смаком, здатна в невеликому безсюжетному творі відчитати естетичний код. Звідси – наше переконання, що мала проза Михайла Коцюбинського є перспективною для дослідження у площині когнітивістики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана на кафедрі теорії і методики української та світової літератури Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка в руслі комплексної теми «Національні моделі української та світової літератури» (номер державної реєстрації 0118U003136). Тема роботи затверджена на засіданні вченої ради Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка 27 січня 2015 року, протокол №6.

Мета роботи – дослідити когнітивні аспекти малої прози Михайла Коцюбинського.

Мета передбачає вирішення таких завдань:

- окреслити теоретико-методологічні основи наратології в сучасному літературознавстві;
- з'ясувати специфіку когнітивної наратології, обґрунтувати її методи та основні поняття (фрейми і скрипти);
- простежити рецепцію особливостей художньої майстерності Михайла Коцюбинського в українському літературознавстві;
- обґрунтувати жанрову специфіку творчості письменника;
- осмислити процес читання художнього тексту з позиції пізнавальної теорії;
- простежити емоційно-психологічні реакції персонажів та читача в малій прозі письменника;
- виявити естетичні ефекти в текстах Михайла Коцюбинського.

Об'єктом дослідження є мала проза Михайла Коцюбинського.

Предмет дослідження – когнітивні шляхи формування у свідомості реципієнта (імплицитного читача) парадигми естетичних ефектів (невирішеності, невизначеності, незавершеності, невпевненості, розгубленості, ефекту іронії та когнітивного дисонансу) в художніх текстах Михайла Коцюбинського.

Методи дослідження. Досягнення мети та вирішення поставлених завдань передбачає використання таких методів: порівняльно-історичного (для з'ясування жанрово-стильових особливостей малої прози письменника в сучасному літературознавстві), наратологічного (для структурування специфіки підходу, основних питань та терміносистеми сучасної наратології), методу когнітивного аналізу (для пізнання естетики текстів, їх переосмислення, виявлення естетичних ефектів; для простеження психологічних та емоційних станів у персонажів і читача). У роботі послуговуємося методологічними

принципами когнітивної наратології, а також методом інтерпретації тексту. Частково застосовано метод наративного аналізу (композиційно-нاراتивного – з метою спостереження за динамікою розгортання оповіді; семіотико-нاراتивного – для осмислення наративної побудови тексту та зв'язків між її елементами), герменевтичний підхід (з метою розуміння смислу цілого тексту на основі аналізу частин) та елементи рецептивної естетики (для окреслення діалогу автора з читачем).

Теоретико-методологічною основою нашої роботи є наукові праці українських істориків та теоретиків літератури: В. Агеєвої, М. Грицюти, Н. Калениченко, П. Колесника, М. Костенко, Й. Куп'янського, Л. Мацевко-Бекерської, І. Папуші, М. Ткачука, О. Черненко тощо. Для з'ясування жанрово-стильових особливостей малої прози Михайла Коцюбинського використано дослідження І. Денисюка, О. Ковальчука, Ю. Кузнецова, Я. Поліщука. Огляд парадигм сучасної наратології здійснено на основі наукових студій Д. Германа, Ж. Женетта, В. Ізера, Р. Інгардена, А. Нюнінга, Дж. Принса, П. Стоквела, М. Флудернік, Н. Фрая, В. Шміда, Г. Яуса та ін.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що вперше в українському літературознавстві здійснено аналіз малої прози Михайла Коцюбинського з погляду когнітивної наратології, а саме: простежено психологічно-емоційні стани персонажів та читача в текстах автора, виявлено естетичні ефекти в них. У ході дослідження удосконалено інтерпретаційну модель аналізу розповідних текстів з позиції пізнавальної теорії, вперше до когнітивного інструментарію введено поняття ефектів «невизначеності», «невирішеності», «незавершеності», «невпевненості», «розгубленості», «когнітивного ефекту іронії». Доведено, що викладова форма текстів – це новаторська наративна стратегія Михайла Коцюбинського, спрямована на формування бажаного ефекту в реципієнта.

Теоретичне значення дослідження. Основні положення роботи сприяють поглибленню знань про теоретико-методологічні основи наратології в сучасному літературознавстві; допомагають зрозуміти специфіку когнітивної наратології; розкривають нові можливості когнітивного прочитання та осмислення художнього тексту; визначають шляхи трансформації наративного дискурсу малої прози Михайла Коцюбинського; обґрунтовують роль естетичних ефектів у структурі фрагментарних творів класика.

Практичне значення одержаних результатів зумовлене можливістю їх використання при вивченні історії української літератури кінця XIX – початку XX ст., насамперед індивідуального стилю письменника. Матеріали дисертації можуть бути корисними для підготовки підручників, посібників чи вибіркового курсів про особливості когнітивного аналізу художніх текстів, для написання наукових праць з історії та теорії літератури, для читання лекційних курсів з історії української літератури кінця XIX – початку XX ст. Запропонована концепція може бути застосована для естетико-пізнавального аналізу художніх творів українського письменства.

Особистий внесок здобувача полягає у здійсненні аналізу малої прози Михайла Коцюбинського з позиції когнітивної наратології. Усі теоретичні та

практичні результати отримані дисертантом самостійно. Публікації з теми дисертації надруковані без співавторства.

Апробація результатів дослідження. Дисертацію обговорено на засіданні кафедри теорії і методики української та світової літератури Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол №3 від 17.10.2018 р.). Основні результати наукової роботи викладені у доповідях на наукових конференціях, семінарах, симпозиумах: Других Тернопільських наратологічних читаннях «Прагматика наративу: когнітивно-поетологічні аспекти» (Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 29-30 квітня 2014 р.); XIV Міжнародній науковій конференції «Прагматика людського досвіду: цінність як методологічна засада гуманітарного пізнання» (Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 24-29 вересня 2014 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Рівень ефективності та необхідність впливу філологічних наук на розвиток мови та літератури» (Наукова філологічна організація «ЛОГОС», Львів, 15-16 травня 2015 р.); XIII Міжнародній науковій конференції «У світі знаків: проблеми вербального і невербального» (Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль-Кременець, 26-31 травня 2015 р.); XIV міжнародній інтеграційній конференції «W świecie znaków: problem werbalnego i niewerbalnego przekazu» (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Кельце, 30 серпня – 6 вересня 2015 р.); міжнародній науковій конференції «Над берегами вічної ріки: темпоральний вимір літератури» (Бердянський державний педагогічний університет, Бердянськ, 24-25 вересня 2015 р.); XV Міжнародній науковій конференції «Сутність і явище як методологічні функції у науковому й філософському пізнанні (до 200-ліття з Дня народження Шарля Ренув'є» (Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, 2-6 жовтня 2015 р.); IX Міжнародних Чичерінських читаннях «Світова література в літературознавчому дискурсі XXI ст.» (Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 15-16 жовтня 2015 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Міфосвіт української поезії: генеза прочитання» (Херсонський державний університет, Херсон, 17 грудня 2015 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Комунікативний дискурс: наукова рецепція і стратегії дослідження (до 160-річчя від дня народження Івана Франка)» (Національний університет біоресурсів і природокористування України, Київ, 7-8 квітня 2016 р.); II Міжнародній науковій конференції «Художні феномени в історії світової літератури: перехід мови в письменництво («горизонт очікування»))» (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, 8-9 квітня 2016 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Поетика художнього тексту» (Херсонський державний університет, Херсон, 20 травня 2016 р.); міжнародній науковій конференції «Володимир Гнатюк і його роль у розвитку української національної культури (до 145-річчя від дня народження академіка В. Гнатюка)» (Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 25-26 травня 2016 р.); Сьомому

Міжнародному міждисциплінарному теоретичному симпозиумі «Словесне і зорове: візуальні медіації в літературі» (Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Київ, 16-17 червня 2016 р.); міжнародній науковій конференції «Мільйон історій: поетика пригод у літературі та медіа» (Бердянський державний педагогічний університет, Бердянськ, 22-23 вересня 2016 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Бестиарний код культури: традиція та сучасність» (Херсонський державний університет, Херсон, 7 жовтня 2016 р.); III Міжнародній науковій конференції «Художні феномени в історії світової літератури: перехід мови в письменництво («Екоцентризм: культура і природа»)» (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, 7-8 квітня 2017 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми літературознавчої термінології» (Рівненський державний гуманітарний університет, Рівне, 28-29 квітня 2017 р.); міжнародній науковій конференції «Літературний експресіонізм в інтермедіальному контексті» (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 12-14 червня 2017 р.); міжнародній науковій конференції «Від смішного до великого: феномен комічного в літературі та культурі» (Бердянський державний педагогічний університет, Бердянськ, 28-29 вересня 2017 р.); міжнародній науковій конференції «Троянди й виноград: феномени естетичного і прагматичного в літературі та культурі» (Бердянський державний педагогічний університет, Бердянськ, 27-28 вересня 2018 р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано сімнадцять статей, із яких 8 – у наукових фахових виданнях України, 1 – в закордонному часописі, 8 – апробаційного характеру. Усі статті одноосібні.

Структура та обсяг дисертації визначаються її метою і завданнями. Робота складається зі вступу, двох розділів, поділених на підрозділи, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (255 найменувань). Загальний обсяг дослідження – 201 сторінка, з них 169 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми і стан її наукового вивчення в літературознавстві, сформульовано мету та завдання дисертації, визначено її об'єкт і предмет, окреслено теоретико-методологічну основу, методи реалізації завдань, наукову новизну, з'ясовано можливості практичного застосування результатів дослідження, особистий внесок здобувача, подано відомості про апробацію, структуру та обсяг роботи.

Перший розділ «Теоретичні аспекти вивчення творчості Михайла Коцюбинського» присвячений з'ясуванню теоретико-методологічних основ наратології, зокрема когнітивної, окресленню особливостей новаторського письма Михайла Коцюбинського та узагальненню жанрової специфіки творчості письменника.

У **підрозділі 1.1. «Теоретико-методологічні основи когнітивної наратології в сучасному літературознавстві»** визначено поняття наратології як галузі літературознавства, обґрунтовано відмінність між класичною і

посткласичною, схарактеризовано основні питання когнітивної наратології та її терміносистему (фрейми, скрипти).

Наратологічний дискурс широко представлений у працях американських, німецьких та французьких дослідників (Д. Германа, Ж. Женетта, А. Ньюінга, Дж. Принса, Ш. Ріммон-Кінан, П. Стоквела, Ц. Тодорова, М. Флудернік, В. Шміда та ін.). Від часу появи праці Ц. Тодорова «Грамматика Декамерона» (1969) сферу про специфіку розповідної форми прийнято називати наратологією. Її суть полягає в тому, щоб пояснити, як саме читачі можуть сприйняти, зрозуміти текст і водночас визначити характер опису феноменального світу, інтуїтивно сприйнятого у звичайних мовних термінах.

Когнітивна наратологія належить до посткласичної науки, котра вирішує такі питання: що є наративом, як когнітивні процеси допомагають зрозуміти авторську наративну стратегію, стани та реакції читача при сприйманні художнього тексту та ін. Відповісти на ці запитання намагався Д. Герман у працях «Когнітивна наратологія», «Логіка історії/розповіді. Проблеми та можливості наративу», «Скрипти, послідовності та історія: елементи посткласичної наратології», «Переосмислення наратології: вивчення наративно організованих систем мислення», «По́за голосом і баченням: когнітивна грамматика і теорія фокалізації». Пізнавальну теорію розповіді прийнято вважати трансмедіальною, оскільки вона включає не лише письмові розповідні тексти, а й усну комунікацію, кіно, радіо та комп'ютерне середовище. А отже, об'єктом її вивчення є такі феномени: вигадані й не вигадані наративні тексти; комп'ютерні наративи (гіпертекстові романи, e-mail-романи та блоги); комікси й графічні романи; кінонаративи, приватна комунікація. Окрім цього, теоретики літератури вдаються до міждисциплінарних досліджень із лінгвістики, інформатики, філософії, психології та ін.

Головні поняття когнітивної наратології – фрейм (рамка) та скрипт (сценарій, тип репрезентації знань) – допомагають пояснити й осмислити складні наративи. На думку Д. Германа, фрейми керують очікуваннями реципієнта, а скрипти спрямовують його до певних очікувань. Ч. Філмор запропонував концепцію фреймової семантики, згідно з якою фрейми в тексті актуалізуються завдяки читачеві (інтерпретатору), котрий намагається досягнути сенс фрагментів цього тексту, приписуючи йому свою інтерпретацію. Відтак читацька свідомість послідовно чи одночасно активує схеми (скрипт у межах того чи того фрейму), що перебувають у різних взаємозв'язках. Їх зміна викликає в свідомості читача певні естетичні ефекти. Висновуємо, що прочитання наративних текстів із залученням когнітивного підходу становить особливий інтерес для когнітивних теоретиків.

У **підрозділі 1.2. «Новаторство Михайла Коцюбинського: методи і підходи до вивчення творчості»** окреслено особливості індивідуального письма автора крізь призму їх наукового осмислення українськими літературознавцями. Виокремлено такі підходи до вивчення творчості письменника: рецептивний (О. Ковальчук, Ю. Кузнецов, Я. Поліщук), поетологічний (В. Агеєва, Ю. Кузнецов, Я. Поліщук, Ю. Савченко,

О. Черненко), стильовий (В. Агеєва, М. Грицюта, О. Ковальчук, Ю. Кузнецов, Я. Поліщук, О. Черненко), нарративний (Л. Мацевко-Бекерська) та ін.

З'ясовано, що індивідуальний стиль Михайла Коцюбинського удосконалювався через моделювання складніших форм художньої умовності, розкриття внутрішнього світу людини. Таким чином, стильові тенденції у його творчості еволюціонували: натуралізм – реалізм – імпресіонізм – символізм – неоромантизм – експресіонізм. Проте саме імпресіоністична поетика (фрагментарність, ритмічність, ліричність, емоційність, естетизм, «настроєва» композиція, синтез мистецтв, глибокий підтекст, деталі-індекси, інтрига тощо) поглибила та увиразнила творчість автора.

Підрозділ 1.3. «Жанрова специфіка творчості Михайла Коцюбинського» висвітлює процеси трансформації жанрів української прози ХІХ – початку ХХ ст. (за І. Денисюком), а також узагальнює жанрову диференціацію творчого доробку письменника.

Модифікації літературних жанрів зазначеного періоду зумовили виникнення новели (психологічна, реалістична, пейзажна, новела-акція, новела настрою), етюду (образок, акварель, картинка), ескізу (нарис, шкіц), оповідання (соціологічне, виробниче, політичне, суспільно-психологічна студія), поезії в прозі, легенди, казки та ін. Так, серед жанрових різновидів малої прози Михайла Коцюбинського виділяємо оповідання, казку, новелу, етюд, образок, акварель, шкіц / нарис, поезію у прозі. З-поміж них акцентовано увагу на жанрі етюду, що засвідчив новаторський стиль письменника в когнітивному аспекті. Зазвичай, етюд трактують як безсюжетний твір настроєвого характеру. Аналіз текстів доводить, що, окрім безсюжетності, настроєвості та фрагментарності, його етюдам властива певна естетична функція: проникати у внутрішній стан читача та викликати відповідний емоційний ефект. Вони побудовані так, що в процесі читання потрібно домислювати цілісну картину вражень, заповнювати так звані текстові «лакуни».

У другому розділі **«Когнітивні виміри малої прози Михайла Коцюбинського: парадигматика естетичних ефектів»** обґрунтовано процес читання художнього тексту з позиції когнітивної наратології (пояснено передумови виникнення естетичних ефектів), детально проаналізовано етюди та новели Михайла Коцюбинського, виявлено пізнавальні ефекти в них, простежено емоційно-психологічні реакції персонажів та читача.

Естетична реалізація тексту відбувається за умови наявності читача, який активізує нарративну динаміку твору через особистісні психологічні реакції. Це і є передумовою виникнення ефектів. Головним фактором реєстрації виступає процес самоідентифікації із запропонованою автором інстанцією імпліцитного читача, як він намагається цілісно пізнати специфіку фікційного світу. Кодування інформації у творі (маркування так званих «лакун») створює смисловий підтекст, змушуючи реципієнта домислювати події. У ході інтерпретації він може послуговуватися асоціаціями, здогадками, фантазією та ін. Фрагментарність сучасних творів стимулює читача до пошуків утрачених зв'язків між різними фрагментами. Їхня схильність до алюзій провокує гру з читацькою свідомістю, в основі якої – реконструкція особистих спогадів, що

передбачає емоційне розворушення. Наше розуміння тексту зумовлене наявністю чуттєвого досвіду, котрий розглядаємо як джерело набуття знань. Літературний текст завжди залишається певною мірою невизначеним на усіх рівнях, оскільки відтворення історії ніколи не може бути вичерпним.

Естетичний ефект виникає тому, що в першу чергу працює читацька уява на основі поданої інформації, потім актуалізуються пам'ять та мислення. Отже, для залучення читацької уяви Михайло Коцюбинський використав арсенал наративних технік та прийомів. Застосування концепції когнітивного аналізу (нарація передбачає комунікацію, комунікація передбачає сприймання, а сприймання – пізнання) засвідчує естетичну вартість художніх текстів автора і зумовлює дослідження окремих ефектів.

У **підрозділі 2.1. «Ефект невирішеності (етюд «Цвіт яблуні»)»** реакції читача простежено на основі психологічно-наративних елементів (відчуття, пам'ять, мислення, рецепція), майстерно змодельованих автором. У стан напруги його вводять контрасти кольору (темне – світле) і звуку (тиша – свист, годинник, калатало нічного сторожа), а також опозиція реального з фікційним (розповідач-батько / розповідач-митець). Кожен колір (чорний, сірий, світлий) маркує частину доби (ніч, світанок, ранок) та зміну простору (кабінет, спальня, сад). Із переміщенням персонажа змінюються читацькі емоції. Градаційна кольористика зумовлює подвійний ракурс уявлення: розповідач виходить за межі суб'єктивного – стає об'єктом (сам себе бачить з боку і фіксує свої стани). Структура наративу з проаналізованими психологічними елементами, котрі відображають стан персонажа, виглядає так: уявлення (чуття) – мислення (фікція) – уявлення (суб'єктивні відчуття і почуття) – реальне сприймання (почуття) – пам'ять (спогади) – реальне сприймання (дії) – мислення (почуття-фікція). Одночасне градаційне застосування кольору та звуку, уміння синтезувати одне з іншим – свідчать про багатогранне мислення Коцюбинського-художника та його майстерну імпресіоністичну техніку. Завдяки когнітивному аналізу виявлено реакції читача: катарсис (емоційне потрясіння, що супроводжує очищення, коли він сприймає спогади розповідача) та естетичний ефект невирішеності (опозиція батько / митець).

Підрозділ 2.2. «Ефект невизначеності (етюд «Невідомий»)» окреслює особливості наративної техніки автора. Ефект невизначеності, зафіксований на початку твору, досягається такими прийомами: чергуванням контрастів (картини природи змінюються одночасно зі станом душі персонажа); нанизуванням образів (головний герой – «невідомий», «звір у пастці», «полохливий звір»; екзистенційний образ матері; образ незнайомої дівчини; образи міста і тюрми); залученням елементів малярства; одночасним застосуванням звуку і кольору; моделюванням плерного і ліризованого пейзажу (контрастні колірні переходи, багатство тону, недоокреслені картинні мазки, мелодійні звуки природи); «потокосвідомості» персонажів (уявлення, сновидіння); ретроспекцією (спогади про волю); недомовленістю, уривчастістю і фрагментарністю фраз (швидкий рефлексивно-асоціативний виклад думок); градацією риторичних запитань; використанням пунктуації як поетичних фігур (часте вживання трьох крапок провокує домислювання читачем мотиву

злочину; знак питання підсилює стривожений емоційний стан персонажа). Виявлення таких особливостей сприяло розумінню структури внутрішнього ритму твору та емоційної наснаженості мови в ньому.

У **підрозділі 2.3. «Ефект незавершеності (етюд «Лялечка»)»** досліджено ефект, властивий цьому жанровому різновиду, – незавершеність. Адже кожен недомовлений (прихований) епізод забезпечує динаміку тексту. Актуалізується теорія заповнення лакун (пропусків): під час неочікуваного переривання читання реципієнт має змогу застосувати власні обдарування (домислити, дофантазувати хід подій). Так щоразу текст набуває чимало рецептивних інтерпретацій. До того ж, В. Ізер вважав інтерпретацію основоположним елементом процесу читання. Отже, незавершеність в етюді «Лялечка» досягається вибором різних життєвих сценаріїв головної героїні. Послідовно, крок за кроком вона «приміряє» нову роль (попівна, вчителька, попадя, монахиня / черниця) в надії стати щасливою, реалізувати себе, аби «стати метеликом» (звідси – символіка назви). Проте читач розуміє, що нічого не вдається, як результат – моральна деградація, самотність, пригнічення, нереалізованість. Чуттєвий світ персонажа автор окреслив за допомогою таких прийомів: кольористики, контрастів, образів-символів, художніх деталей та засобів, наскрізних мотивів тощо. Сприйняття навколишнього світу відбувається шляхом селекції і трансформації в уяві реципієнта певних образів і передачі вражень від них. Когнітивний підхід допомагає виявити, що розповідач маніпулює емоціями читача (моменти, коли домислювання не справджується), активуючи протилежні фрейми і формуючи читацький когнітивний дисонанс. Це відбувається через контрастний наратив: в одному фрагменті автор моделює ідеальні стосунки персонажів, в іншому – їх протилежність.

Підрозділ 2.4. «Ефект розгубленості (новела «Дебют»)» висвітлює дослідження ігрового контексту в новелі «Дебют». Естетичний ефект розгубленості визначено завдяки моделюванню наративної гри (між головним героєм та іншими персонажами, між героєм і його власними емоціями, між наратором і читачем) та структуруванню семантики фреймів. Педагогічний фрейм відображає навчання вихованця Стасика з учителем Віктором, любовний фрейм – зародження стосунків між Віктором та Анелею (сестрою Стасика), сімейний фрейм – теплі родинні вечори, соціально-політичний фрейм – суспільні справи пана Адама (господаря дому). Кожен етап спілкування персонажів репрезентується у формі окремої гри (наприклад, взаємини молодих персонажів – гра «Стосунки», вдавана політика Адама – гра «Апостол», хатня робота матері – гра «великі дні мами Костусі», награне бажання Віктора піти з життя – гра «Самогубство»). Зауважуємо, що створені моделі фреймів та залучення ігрового контексту зумовили ефект розгубленості у свідомості читача: викликали подив та когнітивне нерозуміння ситуації. Адже «дебют» у першій частині тексту сприймається як «перша педагогічна спроба», а в другій (і вже в усьому тексті) – як «перше кохання».

У **підрозділі 2.5. «Ефект когнітивного дисонансу (новела «Що записано в книгу життя»)»** виявлено накладання двох ефектів – когнітивного

дисонансу та ефекту жалю. Особливість наративу новели полягає в тому, щоб тримати читача в постійній напрузі, не дозволяючи йому обрати чиюсь позицію. Структура тексту побудована на взаємодії вербального (внутрішнє мовлення, усне мовлення, діалоги) та невербального (міміка, жести хвилювання, страху та байдужості, жести щирості) аспектів. Читацький психологічний стан підсилює частота вживання номінацій «мати», «матір», «мама», «стара», «баба». У свідомості головного персонажа – когнітивний дисонанс (внутрішній конфлікт раціонального та ірраціонального при зіткненні суперечливих переконань). Читач поступово вживається у свідомість персонажа, а, отже, на основі сприйнятого переживає свій внутрішній емоційний конфлікт. Вербальне та невербальне мовлення посилюються через спогади, сни, візії, засвідчуючи наративну стратегію митця – досягнення бажаного когнітивного ефекту.

Підрозділ 2.6. «Когнітивний ефект іронії (новели «Хвала життю», «Подарунок на іменини»)» – дослідження іронічного підтексту у фрагментарних новелах Михайла Коцюбинського. Авторське маніпулювання свідомістю читача простежується в обидвох творах. Ефект іронії у «Хвалі життю» виявлено на основі зіставлення двох часопросторів – уявного (очікувана картина: що могло би бути) та реального (картина побачених і сприйнятих подій: те, як є насправді). Наративна стратегія тексту – гомодієгетичний виклад «я»-персонажа через деталізацію інтрадієгетичного простору (оповідач розповідає власну історію). Здатність читача розпізнати окремі фрагменти («труп міста», «цибуля», «чорні очі», «інтимність чужої хати», «кладовище», «анатомія», «панок-чорт», «паросток життя», «пустка», «дідок», «крамниця», «косметика», «хвала життю») чітко марковані автором, актуалізує контекст інтерпретації. Кульмінаційний момент, котрий спонукає реципієнта до переосмислення тексту (міститься у зазначеному фрагменті «косметика»), криється в авторському висміюванні нікчемності людей та їх штучних цінностей. Контраст – головний композиційний прийом у наративному монтажі тексту. Він градаційно підсилює напругу, залучає пам'ять, увагу та мислення реципієнта.

Когнітивний ефект іронії в новелі «Подарунок на іменини» відзначаємо у зіставленні тексту (оповідної манери) та паратексту (заголовка). Концепт «подарунка» реалізується на чотирьох пізнавальних рівнях: буквальному – подарунок сприймається як об'єкт (заголовок тексту, «пароходик» від матері); статусному – об'єкт стає подією (момент, коли читач дізнається про подарунок від батька); власне іронічному – справжня сутність події (дароване видовище: страта жінки-революціонерки); символічному – трансформація психіки (зміна дитячих уявлень, ініціація, зародження чесності, мужності та людяності). Осмислення іронічного наративу посилюють деталі-індекси (картуз, гребінь, волосся, зуби, коліна), а перелік варіантів очікуваного подарунку (рибалка, незабутня поїздка у місто, природа, народне свято, молебень) дає можливість читачеві зрозуміти, чому автор іронізує над мисленням батька: намагаючись соціально виділитись, він падає морально в очах сина. Завдяки зіставленню тексту і паратексту, читач, з одного боку, засуджує персонажа-батька через

травмування почуттів персонажа-сина, а з іншого, виправдовує: споглядання страти посприяло зародженню в останнього людяності, мужності, справедливості тощо.

У підрозділі 2.7. «Ефект невпевненості (оповідання «Дорогою ціною», новела «Intermezzo»)» естетичні ефекти розкрито за допомогою зіставлення фреймів (в оповіданні «Дорогою ціною») та стилів – імпресіонізм / експресіонізм (у новелі «Intermezzo»).

Аналіз оповідання «Дорогою ціною» дозволяє виділити такі фрейми: «ціна волі», «побачення», «подорожній», «дорога», «колективна втеча», «надія на втечу», «втеча», «виживання», «цигани», «надія на визволення», «дорогою ціною». Завдяки їх накладанню подієва картина оповідання завжди набуває нового значення. Кожна пригода приносить читачеві інші очікування (скрипти): ціна волі – боротьба за свободу, випробування, виживання, втрати; таємна зустріч закоханих – поцілунок; маскування Соломії під парубка – можлива погоня; спільна дорога – небезпечний шлях; зустріч з іншими втікачами – безпечний план втечі; невдала переправа – блукання; поранення Остапа – безуспішна втеча, можлива смерть; доглядання хворого циганами – надія на одужання; арешт шахрайської сім'ї разом з Остапом – роз'єднання закоханих, переживання за стан пораненого; план порятунку коханого – надія на возз'єднання; невдале визволення – припущення загибелі персонажів; лише Остап залишається живим – несподіванка (воля до життя персонажа). Найчастіше скрипти моделюються за принципом контрасту. Наративний монтаж фреймів допомагає структурувати читацький досвід і виявити естетичний ефект когнітивної невпевненості.

Стильові домінанти імпресіонізму та експресіонізму в новелі «Intermezzo» засвідчують новаторство Михайла Коцюбинського. Експресіоністичний світ у тексті – це фрейм, який висвічує внутрішній світ митця. Він інтерпретує те, що надходить з його свідомості. Картина-імпресія представлена яскравими пейзажними уявленнями, де персонаж волів би залишитися. Реакції читача увиразнюються в завершальному фрагменті: душа головного персонажа (імпресіоніста) приймає умови дисгармонійної дійсності (експресіоністичного світу). Відтак у ході аналізу простежено ефект подвійної невизначеності.

Когнітивний аналіз наративних стратегій малої прози Михайла Коцюбинського, здійснений з урахуванням авторських стильових домінант, дає можливість зробити такі **висновки**:

1. Наратологія в сучасному літературознавстві теоретично обґрунтована у працях американських, німецьких та французьких дослідників (Д. Герман, Ж. Женетт, Манфред Ян, А. Нюнінг, Дж. Принс, Ш. Ріммон-Кінан, П. Стоквел, Ц. Тодоров, М. Флудернік, В. Шмід та ін.). Науковці довели, що наратив – це репрезентація історії, а наратологія є системою наукових практик, котра вивчає наративи. Різницю між класичною і посткласичною наратологіями аргументував А. Нюнінг, окресливши головний об'єкт дослідження кожної (наратив, його будова і властивості – у класичній; процес читання наративу – у посткласичній). Напрямки розвитку посткласичної наратології

(контекстуалістські, тематичні, ідеологічні, трансжанрові, трансмедіальні та лінгвістичні підходи; прагматичні і риторичні, когнітивні і рецептивні різновиди наратології; постмодерні і посткласичні деконструкції; філософські та інтердисциплінарні наративні теорії) підтверджують нову методологію цієї науки. А когнітивна наратологія, котра належить до посткласичної, стає модерним підходом у сучасному літературознавстві.

2. Когнітивна наратологія досліджує питання антропологічного характеру, пов'язуючи літературознавство як герменевтичну науку з емпіричними підходами. Її головне призначення – це аналіз зв'язку між наративом і свідомістю як зображуваних персонажів, так і сприйманням читача. Сьогодні в когнітивній наратології спостерігається тенденція до ототожнення фікційної свідомості з реальною. На практиці когнітивісти нехтують художнім характером фікційної нарації та її фікційних інстанцій. Вони недостатньо враховують, що той чи той зміст фікційної свідомості мотивований не стільки характером персонажа і конкретною ситуацією, скільки необхідністю художньої конструкції. Всупереч емпіричній психології, за якою читач твору зосереджується, насамперед, на події, когнітивна наратологія акцентує на характері, підпорядковуючи йому дію. Її концепція найповніше обґрунтована у працях Д. Германа, який окреслює ключові питання цієї науки, а також вважає когнітивістику трансмедіальною через охоплення нею не лише письмових розповідних текстів, а й також усної комунікації, кіно, радіо та комп'ютерного середовища.

3. Головний інструментарій когнітивної наратології, використаний в аналізі, – фрейми (рамки) і скрипти (схеми). Ці концепти допомогли осмислити й пояснити авторські інтерпретації історій та виявити непомічені раніше когнітивні процеси в них. Фрейми активують осягнення тексту інтерпретатором (реципієнтом). Концепція фреймової семантики Ч. Філмора доводить цю думку. Значущість тексту набуває нового сенсу, оскільки фрейми та скрипти заповнюють лакуни у творі й породжують варіанти зрозуміння непізнаного тексту.

4. Творчість Михайла Коцюбинського ставала об'єктом вивчення у різний час. Літературознавці упродовж ХХ ст. (М. Грицюта, Н. Калениченко, П. Колесник, О. Черненко та ін.) в основному зосередилися на спробах літературного портрета, ідейно-художньому аналізі та визначенні стильових доміант письма автора. Сучасні історики й теоретики літератури (В. Агеєва, О. Ковальчук, Ю. Кузнецов, Л. Мацевко-Бекерська, Я. Поліщук, Г. Сохань, Ю. Тимченко, М. Ткачук, К. Хаддад, У. Ханас та ін.) запропонували нову методику дослідження: рецептивна естетика, компаративний і наратологічний аналіз, психоаналіз та ін. Завдяки багатоаспектним працям науковців творчість письменника сягнула нового рівня визнання.

5. Трансформація жанрів поглибила, збагатила та увиразнила малу прозу ХІХ – початку ХХ ст.: новела (психологічна, реалістична, пейзажна, новела-акція, новела настрою), етюд (образок, акварель, картинка), ескіз (нарис, шкіц), оповідання (соціологічне, виробниче, політичне, суспільно-психологічна студія), поезія в прозі, легенда, казка та ін.

Мала проза Михайла Коцюбинського представлена такими жанрами: оповідання, казка, новела, етюд, образок, акварель, шкіц / нарис, поезія у прозі. Нові, емоційно наснажені та естетично збагачені жанри, засвідчили новаторство автора. Етюд став наймодернішим жанром у творчому доробку письменника. Вважаємо, що акварель та образок є термінологічними синонімами етюду, а нарис і шкіц – синонімами ескізу (І. Денисюк). Етюдам властива фрагментарність, інтимність, ліричність, настроєвість, відсутність конкретного сюжету. Завдання автора – побачити і передати увесь комплекс вражень через кольори, звуки, окремі деталі, почуття, емоції, переживання тощо. Здатність Коцюбинського-новатора відтворити кожен момент дійсності відкрила нові можливості для читацького сприймання – щоразу інші рецептивні реакції. У ході аналізу доведено: найчастіше читач потрапляє в неочікуване становище, що викликає, у такий спосіб, ефект невизначеності. Отже, читацьке сприймання – важливий процес, котрий потребує детального, вдумливого прочитання тексту.

6. Рівень підготовленості читача суттєво впливає на інтерпретацію частин твору та його цілісного сприйняття. Тому, зважаючи на неоднаковість знання кожного реципієнта про певне явище чи подію, прочитання і сприйняття його, відповідно, теж будуть інші, питомо індивідуальні та багатовекторні. Арсенал інтерпретацій одного і того ж тексту можна співвідносити з кількістю читачів, котрі, рухаючись від частини до цілого і від цілого до конкретної частини, намагаються осягнути закладений автором зміст, пропускаючи його через власне світовідчуття. Відтак розуміння тексту насамперед передбачає інтроспективний екскурс, наслідком якого є досягнення саморозуміння. Зауважимо, що процес читання за жодних обставин не належить до нейтральних феноменів. Осягнення твору є незмінно суб'єктивним та вмотивованим явищем, опертим на емпіричні реакції.

7. Сучасна наратологія пропонує різні підходи до осмислення тексту (Р. Гром'як, Л. Мацевко-Бекерська, І. Папуша, В. Сірук, М. Ткачук та ін.). Вважаємо, що дослідження художнього світу малої прози Михайла Коцюбинського крізь призму когнітивної наратології, насамперед естетичних ефектів, – новаторське й актуальне. Когнітивна теорія розповіді, як один з найбільш перспективних напрямів сучасного літературознавства, зосереджується на питаннях читацьких реакцій. Її завдання: побудувати комунікацію з читачем, налаштувати його на сприймання та поступово підвести до пізнання (осмислення естетичного ефекту). Методологія цієї науки допомагає розкрити те, що не стало ще об'єктом дослідження у літературознавстві. Доводимо, що корпус текстів Михайла Коцюбинського ще достеменно не пізнаний, а отже, відкриває перспективи його нових прочитань. Авторський стиль митця розширив межі для літературознавчих пошуків наступних поколінь дослідників.

8. Аналіз текстуальних форм Михайла Коцюбинського з позиції когнітивної теорії розповіді дозволяє виокремити в них ефекти невирішеності, невизначеності, незавершеності, розгубленості, невпевненості, ефект когнітивного дисонансу та когнітивний ефект іронії. Естетичний ефект

невирішеності в етюді «Цвіт яблуні» доведено на основі психологічних елементів (відчуття, пам'ять, мислення, рецепція), змодельованих письменником. Емоційний стан читача зумовлений контрастами кольорів і звуків, а також опозицією реального і фікційного (розповідач-батько / розповідач-митець). Одночасне градаційне накладання кольору та звуку, уміння синтезувати одне з іншим свідчать про багатогранне мислення Михайла Коцюбинського та його блискучу імпресіоністичну техніку. В етюді «Невідомий» внутрішній ритм твору пришвидшується завдяки психологічним почуванням, емоційним станам, настроям та позасвідомим уявленням головного персонажа. Його підсвідомий потік думок (настільки насичений та динамічний) змушує читача активізувати мислення і, в такий спосіб, постійно бути присутнім у наративному процесі. Імпресіоністична техніка безпосередньо впливає на рецепцію читача й уводить його в стан невизначеності. Чергування контрастів, моделювання особливих психологічних образів, нагнітання різноспрямованих запитань тощо своєрідно ритмізують текст, що не дає можливості реципієнту одразу визначити напрямок думки. Якщо у «Цвітові яблуні» спостерігаємо градаційне нашарування подій, що ведуть до емоційної кульмінації, то в «Невідомому» – на кожному наративному рівні ракурс викликає ефект емоційної невизначеності, спричинений внутрішніми почуттями та переживаннями.

Ефект незавершеності в етюді «Лялечка» формується через вибір головним персонажем (вчителька Раїса) різних життєвих сценаріїв, знову ж таки відсилає до жанрової специфіки твору: етюд є фрагментарним, нецілісним, незавершеним. Михайло Коцюбинський майстерно увиразнював домінанти жанру. Чуттєвий світ персонажа автор змодельовував за допомогою кольористики, контрастів, образів-символів, художніх деталей та засобів, наскрізних мотивів і под. Сприйняття навколишнього світу відбувається шляхом селекції та трансформації в уяві певних образів і передачі вражень від них. Когнітивний підхід у цьому випадку дозволяє зрозуміти, що розповідач маніпулює емоціями читача, спрямовуючи його щоразу в хибний бік (читач передбачає одне, а розповідач презентує інше). Окрім незавершеності, ми виявили читацький когнітивний дисонанс, що полягає в несподіваному стані раптового емоційного виснаження через неочікувану градаційну нарацію.

У новелі «Дебют» сконструйовані моделі фреймів (педагогічний, сімейний, любовний, соціально-політичний) та ігровий контекст зумовлюють конкретні пізнавальні процеси в свідомості читача. Низка когнітивних процедур переформували його свідомість: спочатку повністю залучили увагу, зосередили її на окремих аспектах, довели до кульмінації, а тоді різко зняли напругу, залишивши наодинці з власними емоціями та почуттями. Так, у фіналі твору реципієнт потрапляє в ситуацію розгубленості та невизначеності, а потім переживає ефект радості через життєву ініціацію персонажа.

Когнітивний ефект іронії досліджено через зіставлення тексту та паратексту у новелі «Подарунок на іменини», а також на основі порівняння двох часопросторів – уявного та реального – в новелі «Хвала життю». Символічні значення «подарунка» в першому тексті дозволяють простежити

еволюцію стосунків в окремій сім'ї. Іронічний підтекст, закладений у прізвищах і прізвиськах персонажів, вказує на дріб'язковість та мізерність їхнього внутрішнього світу, фізичні та духовні вади. Нагнітання в тексті окремих епізодів, котрі яскраво характеризують персонажів, змушують адресата часто змінювати кут зору. У новелі «Хвала життю» базова опозиція життя-смерть визначила контрастність художньої дійсності. Градація подій та переплетення реальностей структурують своєрідний фрагментарний наратив виділених автором епізодів. Кожна умовно відокремлена частина тексту фіксує певну подію уявного та реального часопросторів. Зростання напруги та посилення емоцій в обох новелах приводять читача до іронічного ефекту.

Читацькі естетичні реакції у новелі «Що записано в книгу життя» – це результат накладання двох контекстів: когнітивного дисонансу та ефекту жалю. На основі вербальної (внутрішнє мовлення, усне мовлення, діалоги) та невербальної (міміка, жести хвилювання, страху та байдужості, жести щирості) комунікацій ми детально простежили емоції персонажів (жаль, співчуття, сум, тривога, обурення та ін.). Для досягнення бажаного ефекту письменник вплітав у нарацію персонажів спогади, сни, ілюзорні уявлення тощо.

Динаміку та драматизм оповідання «Дорогою ціною» підсилює пригодницький ефект. Авторська недомовленість тримає реципієнта в когнітивній невизначеності, змушує його переживати, сподіватись, вагатись, змінювати свої припущення. Запропонована модель аналізу із застосуванням когнітивного підходу та фреймової семантики допомагає виявити такі естетичні ефекти: здивування, когнітивна невпевненість, когнітивна невизначеність.

Накладання у новелі «Intermezzo» поезики двох стилів (імпресіонізм, експресіонізм) посилює психологізм. Емоції персонажа змінні через його перебування в опозиційних площинах. Відтак у ході аналізу простежено ефект подвійної невизначеності, що полягає в незвичному поєднанні у наративі імпресії з експресією.

Таким чином, саме когнітивно-наратологічний підхід дає можливість окреслити основні аспекти новаторства малої прози Михайла Коцюбинського в українській літературі кінця XIX – початку XX століття. Стверджуємо, що естетичний ефект у новелах митця формується на основі послідовної активації фреймів та скриптів: новелістичний текст виразно розподіляється на дві частини. Перша з них сприймається в одному фреймі, а друга – активізує інший, не усуваючи, однак, першого. В результаті читач змушений переосмислити прочитаний текст. Так, у новелі «Цвіт яблуні» перша частина тексту сприймається у фреймі «батько переживає згасання дочки», друга частина (а разом і весь текст) – у фреймі «письменник збагачується цінним життєвим матеріалом». У новелі «Дебют» перша частина тексту прочитується у фреймі «перша педагогічна спроба», а друга (а також і увесь текст) – у фреймі «перше кохання». Такий же поділ тексту на дві частини, де перша послідовно виконана в одному фреймі, а друга – в іншому, спостерігаємо в усіх творах Михайла Коцюбинського, які стали об'єктом нашого аналізу.

Отже, естетичні ефекти у прозі Михайла Коцюбинського забезпечуються саме майстерною грою фреймів, їх послідовною зміною та одночасною

активізацією у фіналі тексту. Ця особливість прози класика українського письменства доби Модернізму піднімає її на рівень світових зразків, мотивує на новаторське дослідження.

Основні положення дисертації викладено в публікаціях:

1. Лахманюк А. Ефект незавершеності в етюді Михайла Коцюбинського «Лялечка». *Studia methodologica*. Тернопіль: ТНПУ, 2014. Вип. 37. С. 247-257.
2. Лахманюк А. Естетичний код літературного етюду (на прикладі малої прози Михайла Коцюбинського). *Studia methodologica*. Тернопіль: ТНПУ, 2015. Вип. 40. С. 388-391.
3. Лахманюк А. Іронія паратексту: когнітивний підхід (М. Коцюбинський «Подарунок на іменини»). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Одеса: МГУ, 2015. Вип. 18. Т 1. С. 74-77.
4. Лахманюк А. Гра з читачем у контексті когнітивної наратології (за новелою «Дебют» Михайла Коцюбинського). *Вісник Львівського університету. Серія: Іноземні мови*. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2016. Вип. 24. Ч. 1. С. 151-156.
5. Лахманюк А. М. Хронотоп новели М. Коцюбинського «Хвала життю». *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Філологічні науки: зб. наук. ст. / гол. ред. В. А. Зарва*. Бердянськ: ФОП Ткачук О. В., 2016. Вип. ІХ. С. 119-125.
6. Лахманюк А. М. Імпресіоніст в експресіоністичному світі: стилістичний парадокс Михайла Коцюбинського. *Волинь філологічна: текст і контекст. Літературний експресіонізм в інтермедіальному контексті: зб. наук. пр. / упоряд. Т. П. Левчук*. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2017. Вип. 23. С. 94-101.
7. Лахманюк А. «Дорогою ціною» Михайла Коцюбинського в контексті когнітивної наратології. *Spheres of Culture. Volume XVII*. Lublin, 2018. S. 23-29.
8. Лахманюк А. Ефект невизначеності в етюді «Невідомий» Михайла Коцюбинського. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород-2018. Вип. 5. Т 1. С. 156-161.
9. Лахманюк А. Когнітивний дисонанс у наративному тексті («Що записано в книгу життя» М. Коцюбинського). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Київ, 2018. Том 29 (68). №4. С. 155-160.

Додаткові публікації:

10. Лахманюк А. Реалізація катарсису в новелі Михайла Коцюбинського «Цвіт яблуні». *Прагматика наративу: когнітивно-поетологічні аспекти: до 125-річчя Людвіга Вітгенштайна (29-30 квітня 2014): тези доповідей*. Тернопіль: ТНПУ, 2014. С. 18-19.
11. Лахманюк А. Репрезентація естетичних ефектів у творчості Михайла Коцюбинського (етюд «Цвіт яблуні»). *Рівень ефективності та*

- необхідність впливу філологічних наук на розвиток мови та літератури: матеріали міжнародної науково-практичної конференції: м. Львів, 15-16 травня 2015 р. Львів: ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2015. С. 10-12.*
12. Лахманюк А. Хронотоп новели М. Коцюбинського «Хвала життю». *Над берегами вічної ріки: темпоральний вимір літератури: матеріали Міжнародної наукової конференції (24-25 вересня 2015 р.): зб. / ред.-упор. С. С. Журавльова. Бердянськ: Видавець Ткачук О. В., 2015. С. 93-94.*
 13. Лахманюк А. Когнітивна наратологія як науковий дискурс. *Комунікативний дискурс: наукова рецепція і стратегії дослідження: зб. матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф., Київ, 07-08 квітня 2016 р. Київ: Міленіум, 2016. С. 197-198.*
 14. Лахманюк А. Когнітивна поетика і традиційне літературознавство. *Художні феномени в історії світової літератури: перехід мови в письменництво («Горизонт очікування»): тези доповідей II Міжнародної наукової конференції. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. С. 44-45.*
 15. Лахманюк А. Міфотворчість Михайла Коцюбинського в аспекті метажанру. *Міфосвіт української поезії: тенеза прочитання. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (Херсон, 17 грудня 2015 року) / Демченко А. В. та ін.; Херс. держ. ун-т. Херсон: ХДУ, 2016. С. 35-37.*
 16. Лахманюк А. М. Рецептивна поетика етюду Михайла Коцюбинського «Лялечка». *Поетика художнього тексту: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (Херсон, 20 травня 2016 року). Херсон: ХДУ, 2016. С. 45-47.*
 17. Лахманюк А. Фрейми, скрипти та когнітивні процеси у пригодницькій повісті Михайла Коцюбинського «Дорогою ціною». *Мільйон історій: поетика пригод у літературі та медіа: зб. наук. матеріалів (Бердянськ, 22-23 вересня 2016 р.) / гол. ред. О. П. Новик. Бердянськ: БДПУ, 2016. С. 95-97.*

АНОТАЦІЯ

Лахманюк А. М. Когнітивні аспекти малої прози Михайла Коцюбинського. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка Міністерства освіти і науки України. Тернопіль, 2020.

У дисертації досліджено малу прозу Михайла Коцюбинського з погляду когнітивної наратології. Наголошено, що когнітивна теорія аналізу пропонує таку поетапну концепцію для дослідження наративних текстів: нарація передбачає комунікацію, комунікація – сприймання, а сприймання – пізнання. Застосування пізнавального підходу сприяло виявленню читацьких естетичних реакцій та емоційних станів у текстах письменника. Виокремлено ефекти невирішеності (етюд «Цвіт яблуні»), невизначеності (етюд «Невідомий»,

новела «Intermezzo»), незавершеності (етюд «Лялечка»), розгубленості (новела «Дебют»), невпевненості (оповідання «Дорогою ціною»), а також ефект когнітивного дисонансу (новела «Що записано в книгу життя») та когнітивний ефект іронії (новели «Хвала життю» та «Подарунок на іменини»). З'ясовано, що письму автора притаманні такі ознаки: лаконічність вислову та довершеність кожної фрази; фіксація художніх деталей та їх смислове навантаження; психологізований пейзаж, особливо фрагментарний; синтез мистецтв: література-малярство, література-музика; моделювання прихованого підтексту, а відтак інтригування читача з метою створення естетичних ефектів. Доведено, що мала проза Михайла Коцюбинського – новаторський взірць емоційно збагаченої наративної структури.

Ключові слова: наратологія, когнітивна наратологія, фрейм, скрипт, процес читання, естетичний ефект, невизначеність, незавершеність, етюд, читач, стиль, жанр, рецепція, імпресіонізм.

ABSTRACT

Lakhmaniuk A. M. The cognitive aspects of flash fiction by Mykhailo Kotsiubynskyi. – Qualification scientific work presented on the rights of a manuscript.

The thesis for a candidate of Philological Sciences degree (Doctor of Philosophy) inspeciality 10.01.01 “Ukrainian Literature”. Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. The Ministry of Education and Science of Ukraine, Ternopil, 2020.

The thesis investigates the flash fiction by Mykhailo Kotsiubynskyi from the perspective of cognitive narratology. The attention to the cognitive aspects of the text is paid in «Poetics» by Aristotle, which states that narrative is a representation of actions which are aimed to evoke emotions. Presently narratological studies have become extremely popular. In particular, cognitive narratology focuses on exploring the connections between perception, language, knowledge, memory and the world. By actualizing these connections, the reader is fully in tune with the text, so that it enables him or her to identify his or her state.

The difference between classical and postclassical narratology is substantiated and the fundamental directions of development of the latter are outlined. It is emphasized that cognitive narratology belongs to postclassical one and is a branch of science that works on the following questions: What is narrative? How do cognitive processes help to understand narrative? What is the basis of narrative representations? Which states and reactions does the reader experience during the perception of the narrative text (D. Herman)?

There is emphasized that cognitive theory of analysis offers the following step-by-step concept for the study of narrative texts: narration implies communication, communication implies perception and perception on its part implies cognition. The application of the cognitive approach facilitated the identification of readers' aesthetic reactions and emotional states in the writer's texts. It is defined such effects as unresolvedness (etude “Apple blossom”, novella “Intermezzo”), uncertainty (etude

“Unknown”), incompleteness (etude “Pupa”), astonishment (novella “Debut”), uncertainty (shortstory “With a highprice”), cognitive dissonance (novella “What is put down in the book of life”) and cognitive effect of irony (novellas “The praise to the life”, “The gift for a name-day”).

Mykhailo Kotsiubynskyi presented himself as a talented writer with artist’s skill and musician’s virtuosity. It declares the genre variety of flash fiction of the writer. There are short story, novella, fairy tale, sketch, watercolor, so called obrazok (image) and skits. It is figured out some features which are inherent for the author’s writing. We mentioned such traits as: concise expression and completeness of each phrase; revealing of fiction details and their semantics; psychological landscape, especially fragmentary and moody; synthesis of arts: literature-painting, literature-music; the ability to simulate an implied subtext and intrigue of the reader with the aim of creating aesthetic effects. It is proved that flash fiction by Mykhailo Kotsiubynskyi is a vivid sample of innovative and emotionally enriched narrative manner.

Key words: narratology, cognitive narratology, frame, script, reading process, aesthetic effect, uncertainty, incompleteness, sketch, reader, style, genre, reception, impressionism.

Підписано до друку 04.09.2020.
Формат 60x 84/16. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний 80 г/м². Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 09/20/2-б

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"
46018, м. Тернопіль, вул. Львівська, 12,
Тел. +38 (097) 988-53-23

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013р.
ФОП Осадца Ю.В.